

ÖVERKLAGAT AVGÖRANDE

Nacka tingsrätts, mark- och miljödomstolen, dom 2025-07-11 i mål nr M 5164-24, se bilaga A

PARTER

Klagande

Bygg- och miljönämnden i Östhammars kommun

Motpart

A.B

Ombud: A.S

SAKEN

Anläggande av en avloppsanordning med ansluten vattentoalett på fastigheten A i Östhammars kommun

MARK- OCH MILJÖÖVERDOMSTOLENS DOMSLUT

1. Mark- och miljööverdomstolen avslår A.B yrkande om att ett yttrande enligt 22 kap. 13 § miljöbalken ska inhämtas från berörd vattenmyndighet.
2. Mark- och miljööverdomstolen ändrar mark- och miljödomstolens dom och fastställer Bygg- och miljönämnden i Östhammars kommuns beslut att avslå ansökan om att inrätta avloppsanordning med ansluten vattentoalett på fastigheten A.

BAKGRUND

Fastigheten A i Östhammars kommun, som ägs av A.B, ligger invid Långalmsfjärden som ingår i vattenförekomsten Ängsfjärden (SE601660-183550). I vattenförekomsten Ängsfjärden ingår även Trångsundet och Rackfjärden, belägna väster om Långarmsfjärden. Ängsfjärden har måttlig ekologisk status och miljökvalitetsnormen för god ekologisk status ska vara uppnådd 2039.

Bygg- och miljönämnden i Östhammars kommun (nämnden) beslutade 2020 att förbjuda A.B att efter en viss tidpunkt släppa ut spillvatten från vattentoalett på fastigheten. I det beslut som nu är föremål för prövning avslog nämnden A.B ansökan om att få anlägga en ny avloppsanläggning med ansluten vattentoalett på fastigheten. Nämnden motiverade beslutet med att avloppsanläggningen inte uppfyller kriterierna för hög skyddsnivå för miljöskydd med avseende på kväve, fosfor och syreförbrukande ämnen.

Mark- och miljödomstolen har i den överklagade domen undanröjt nämndens beslut och återförvisat målet till nämnden för beviljande av tillstånd. Domstolen har motiverat detta med att påverkan från små avlopp i området är liten sett till det större sammanhanget och att anläggningens placering innebär att påverkan från näringsämnen på Långalmsfjärden bör vara i det närmaste obefintlig på grund av retention. Vidare har domstolen bedömt att det inte är miljömässigt motiverat att ställa krav på hög skyddsnivå.

YRKANDEN I MARK- OCH MILJÖÖVERDOMSTOLEN

Nämnden har yrkat att Mark- och miljööverdomstolen ska fastställa nämndens beslut, alternativt återförvisa målet till nämnden för fortsatt handläggning.

A.B har motsatt sig ändring av mark- och miljödomstolens dom. För det fall Mark- och miljööverdomstolen skulle anse att ansökt anläggning inte kan ges tillstånd har hon begärt att domstolen ska inhämta ett yttrande från berörd vattenmyndighet enligt 22 kap. 13 § miljöbalken.

UTVECKLING AV TALAN I MARK- OCH MILJÖÖVERDOMSTOLEN

Nämnden har till stöd för sin talan anfört i huvudsak följande.

Avloppsanläggningen avses inrättas ca 120 meter från kustlinjen. Mark- och miljödomstolen har felaktigt betraktat vegetation som ett reningssteg, vilket inte är förenligt med Mark- och miljööverdomstolens avgörande den 23 mars 2017 i mål nr M 5822-16. Vidare består marken på fastigheten huvudsakligen av berg och det kan, i avsaknad av en hydrogeologisk undersökning, inte antas att den bergsrygg som finns på platsen medför någon fördröjning av avloppsvattnets utflöde. Bergets hydrauliska konduktivitet är okänd och kan innebära risk för snabb transport av avloppsvatten om berget innehåller en stor andel sprickor. Enligt uppgifter i ärendet består det översta jordlagret av matjord och sand, men det har inte klargjorts vilket avstånd som råder till berg respektive till grundvatten eller vilken flödesriktning grundvattnet har.

Att enskilda avloppsanläggningar i detta fall inte är en klassificerad påverkanskälla enligt VISS innebär inte att en sådan påverkan är utesluten. Tillförseln av fosfor innebär en ytterligare belastning på ett vattenområde som redan har måttlig ekologisk status och utsläppen behöver bedömas samlat. Utsläppen av fosfor är inte en försumbar mängd för ett vattenområde som redan är påverkat av övergödning.

Nämnden bedömer att det finns avloppsanläggningar som uppfyller kraven för hög skyddsnivå till en lägre kostnad än vad sökanden anfört. Det kan tilläggas att det även kan finnas skäl att kräva hög skyddsnivå avseende hälsoskydd, vilket nämnden inte har tagit med som avslagsgrund i beslutet.

A.B har till stöd för sin talan anfört i huvudsak följande.

Hon har genom omfattande underlag visat att den sökta anläggningens påverkan på Långalmsfjärden är i det närmaste obefintlig. Det var korrekt av mark- och miljödomstolen att beakta den retention som de naturliga förhållandena på fastigheten medför. Vad nämnden anfört om att marken på fastigheten mest består av berg med ett mycket tunt jordtäckte stämmer inte. På platsen där infiltrationsbädden placeras har provgropar

på en meter grävts utan problem. Att jordtäcket är tunt motsägs också av att träden i skogsdungen motstått alla stormar utan att falla. Marken är även rik på bl.a. kalk och järn som binder fosfor. Det är inte rimligt att kräva att hon ska bekosta en hydrogeologisk undersökning. Kommunen har under processen inte bemött hennes bedömningar och beräkningar och uppfattningen att en stor del av fosforbelastningen kommer från markbaserade enskilda avlopp kan starkt ifrågasättas. Långalmsfjärden bör dessutom inte ingå i vattenförekomsten Ängsfjärden eftersom vattenområdena inte har något egentligt vattenutbyte.

Det skulle vara en oproportionerligt stor kostnad att installera sluten tank på fastigheten såsom föreslagits av nämnden, bl.a. med hänsyn till kostnaden för tömning av densamma och att miljönyttan för recipienten är tveksam.

REMISSYTTRANDE I MARK- OCH MILJÖÖVERDOMSTOLEN

Havs- och vattenmyndigheten har efter anmodan från Mark- och miljööverdomstolen inkommit med ett remissyttrande i målet och anfört följande.

Den sammantagna bilden av den ekologiska statusen i vattenförekomsterna i området visar samstämmigt måttlig/otillfredsställande status. Att Ängsfjärden skulle avvika från denna bild är inte troligt. Klassificeringen av Ängsfjärden till måttlig status bedöms därför rimlig.

Det finns inte något skyddat område i närheten av den planerade avloppsanläggningen som riskerar att påverkas negativt och renat avloppsvatten från en anläggning som är dimensionerad för fem personer och som uppnår normal skyddsnivå med avseende på kväve och fosfor innebär inte en sådan påverkan att möjligheten att följa miljökvalitetsnormen i vattenförekomsten äventyras. Denna bedömning utgår ifrån att det i Vatteninformationssystem Sverige (VISS) inte finns något åtgärdsbehov angivet för fosfor eller kväve och att små avlopp inte heller finns angivna som en påverkanskälla för Ängsfjärden. Även om utsläppet inte påverkar möjligheten att följa miljökvalitetsnormen kan det dock fortfarande uppstå en lokal påverkan, till exempel i ett biflöde

eller en vik, som av något skäl motiverar en högre skyddsnivå än vad vattenförekomsten i sig kräver för att följa miljökvalitetsnormen. För dessa områden kan nämnden också kräva skyddsåtgärder för att minimera påverkan genom att tillämpa hänsynsreglerna i 2 kap. miljöbalken. Normen är således inte en nivå eller ett tak att förorena upp till utan ett mål för en önskad vattenkvalitet.

Recipienten för den planerade avloppsanläggningen är Långalmsfjärden som är en del av vattenförekomsten Ängsfjärden. Långalmsfjärden är avsnärd och har troligen ett begränsat utbyte med kringliggande vatten. Då de små avloppen runt fjärden är relativt många bedöms hög skyddsnivå med avseende på fosfor kunna vara motiverat utifrån risken för lokal påverkan på Långalmsfjärden. Myndigheten kan dock inte göra en sådan bedömning då myndigheten saknar kännedom om lokala förhållanden.

Det kan i sammanhanget noteras att markretention snarast innebär en fördröjning av fosfortransporten och att det mesta av den fosfor som släpps ut från ett litet avlopp i sinom tid når ett ytvatten. Det kan dock ta lång tid och genom utspädning och fördröjning bidrar retention till att koncentrationen av fosfor som når en recipient över tid kommer att bli väsentligt lägre, vilket är positivt ur övergödningssynpunkt. Förhållandena på platsen bör bidra till en relativt god retentionspotential. I detta fall har dock samma jordvolym belastats med fosfor under lång tid eftersom den nya infiltrationsanläggningen avses placeras på samma plats som den befintliga och som alltså har belastats med wc-avloppsvatten sedan 1978. Detta innebär troligen att ett utflöde av fosfor redan sker till recipienten.

Vad gäller skyddsavstånd till dricksvattentäkt kan utifrån uppgifter i ansökan konstateras att avloppsanläggningen avses placeras högre i terräng och på 40 meters avstånd från närmsta vattentäkt, som är en borrhälsbrunn på den egna fastigheten. Utifrån kartuppgifter kan höjdskillnaden bedömas vara ca 5 meter mellan denna dricksvattentäkt och planerad avloppsanläggning. Eftersom grundvattenflödet ofta följer markytans generella lutning kan man anta att dricksvattentäkten på den egna fastigheten inte ligger i det avloppspåverkade grundvattnets strömningsriktning. Uppgift om var vattentäkten på närmsta grannfastighet är placerad saknas men det uppges i handlingarna att det inte finns någon mer vattentäkt inom 50 meters avstånd

från den planerade avloppsanläggningen. Skyddsavståndet bedöms under sådana förhållanden vara tillräckligt.

Det saknas tillräckligt underlag avseende de lokala förhållandena för att kräva hög skyddsnivå med avseende på fosfor. En skyddsnivå motsvarande normal nivå för kväve bedöms tillräcklig på platsen och skyddsavståndet till dricksvattentäkt är tillräckligt. Däremot saknas avseende såväl miljö- som hälsoskydd underlag som visar att den ansökta anläggningens reningsförmåga faktiskt uppfyller normal skyddsnivå och det krävs kompletteringar för att kunna göra den bedömningen.

Nämnden har efter att ha tagit del av Havs- och vattenmyndighetens yttrande i målet vidhållit att anläggningen bör uppfylla hög skyddsnivå avseende fosfor. Däremot har nämnden justerat sin inställning på så sätt att det inte längre bedöms rimligt att ställa krav på hög skyddsnivå avseende kväve och hälsoskydd.

Nämnden har tillagt i huvudsak följande.

Långalmsfjärden är hydromorfologiskt delvis avgränsad på grund av trånga passager väster och öster om vattenområdet. Däremot antas belastning från Rackfjärden och Trångsundet kunna påverka Långalmsfjärden eftersom vattenmassorna är förbundna, vilket möjliggör transport av näringsämnen. Långalmsfjärden är konstaterat övergödd och en betydande andel av fosforbelastningen från landbaserade källor kommer från enskilda avlopp. Det genomfördes 2020 en avloppsinventering söder om Långalmsfjärden. Fastigheter inom det direkta avrinningsområdet till Långalmsfjärden uppfyllde reningskraven enligt hög skyddsnivå eller har åtgärdat sina avloppsanläggningar för att uppfylla dessa krav. Fastigheter norr om Långalmsfjärden, med avrinning mot både Långalmsfjärden och Sikörsfjärden, har dock inte inventerats och statusen för avloppsanläggningarna på dessa fastigheter är oklar. Totalt bedöms 118 fastigheter ha avrinning till Långalmsfjärden. Om dessa avloppsanläggningar endast uppfyllde reningskraven för normal skyddsnivå skulle Långalmsfjärden enligt nämndens beräkningar belastas med 71,4 kg fosfor per år. Med hög skyddsnivå beräknas motsvarande utsläpp i stället uppgå till 23,8 kg fosfor årligen. Om fastigheter med avrinning till Rackfjärden och Trångsundet inkluderas i beräkningen uppgår det totala årliga utsläppet av fosfor

till 122,2 kg vid normal skyddsnivå och 40,7 kg vid hög skyddsnivå. Detaljplanerna runt Långalmsfjärden, Rackfjärden och Trångsundet etablerades mellan 1960 och 1970. Eftersom fastigheterna är minst 50 år gamla antas marken vara delvis mättad med fosfor.

När det gäller lokala förhållanden har det bland annat framkommit att förekomsten av snabbväxande arter har ökat samtidigt som förekomsten av kransalger har minskat, vilket delvis är en följd av en övergödningsproblematik. Vidare antas att belastning från Rackfjärden och Trångsundet kan påverka Långalmsfjärden eftersom vattenmassorna är förbundna vilket möjliggör transport av näringsämnen. Runt dessa vattenområden finns 202 fastigheter vars avrinning alltså antas påverka förhållandena i Långalmsfjärden och beräkningar har gjorts hur stort det årliga fosforutsläppet skulle bli om samtliga dessa anläggningar endast skulle uppfylla normal skyddsnivå med avseende på fosfor, jämfört med hur stort utsläppet kan antas bli om anläggningarna i stället skulle uppfylla hög skyddsnivå i detta avseende.

A.B har efter att ha tagit del av Havs- och vattenmyndighetens yttrande och nämndens komplettering tillagt bland annat följande.

Nämndens beräkningar är inte korrekt utförda och visar inte att det finns grund för att ställa krav på hög skyddsnivå för fosfor. Inget underlag har presenterats som visar att mark- och miljödomstolens bedömning varit felaktig. Bedömningen av påverkan på recipienten ska inte göras mot Ängsfjärden utan mot Långalmsfjärden som inte är påverkad av övergödning i den omfattning som nämnden påstår.

MARK- OCH MILJÖÖVERDOMSTOLENS DOMSKÄL

Rättsliga utgångspunkter

Enligt 9 kap. 7 § första stycket miljöbalken ska avloppsvatten avledas och renas eller tas om hand på något annat sätt så att olägenhet för människors hälsa eller miljön inte uppkommer. För detta ändamål ska lämpliga avloppsanordningar eller andra inrättningar utföras. Enligt 13 § förordningen (1998:899) om miljöfarlig verksamhet och hälsoskydd krävs det tillstånd för att inrätta en avloppsanordning som en eller flera

vattentoaletter ska anslutas till. Så snart det finns skäl att anta att en åtgärd eller verksamhet kan medföra skada eller olägenhet för människors hälsa eller miljön ska den som avser att vidta åtgärden eller verksamheten utföra de skyddsåtgärder iaktta de begränsningar och vidta de försiktighetsmått i övrigt som behövs för att förebygga, hindra eller motverka skada eller olägenhet för människors hälsa eller miljön, se 2 kap. 3 § miljöbalken. Av 2 kap. 7 § miljöbalken framgår att kraven enligt de s.k. allmänna hänsynsreglerna i kapitlet gäller i den utsträckning det inte kan anses orimligt att uppfylla dem. Vid den bedömningen ska särskild hänsyn tas till nyttan av skyddsåtgärder och andra försiktighetsmått jämfört med kostnaderna för sådana åtgärder. De krav ska dock ställas som behövs för att följa bland annat 5 kap. 4 § miljöbalken. Det sistnämnda innebär i princip att vid prövning för ett nytt tillstånd ska alltid de villkor beslutas som behövs för att verksamheten inte ska äventyra möjligheten att nå den status som vattnet ska ha enligt en miljökvalitetsnorm. I ett sådant fall ska det således inte göras någon proportionalitetsavvägning.

Av de allmänna råden (HVFMS 2016:17) som utfärdats av Havs- och vattenmyndigheten framgår bland annat följande. Den kommunala nämnden bör i varje enskilt fall relatera skyddsåtgärder för en enskild avloppsanordning för hushålls-
spillvatten till en normal eller hög skyddsnivå. Bedömningen av vilka skyddsnivåer som behövs bör göras utifrån naturgivna och andra förutsättningar för området i fråga. Därutöver behöver förhållandena på den enskilda fastigheten beaktas. Detta synsätt på hur prövningen bör göras har också kommit till uttryck i praxis, se t.ex. MÖD 2006:27, 2006:53 och 2016:28 samt Mark- och miljööverdomstolens dom den 18 juni 2019 i mål nr M 9381-18 och den 24 januari 2022 i mål nr M 2330-21. Det har bland annat uttalats att när nämnden ska fatta beslut angående skyddsnivån måste en viss mån av schablonisering kunna göras i en modell, varvid hänsyn ska tas till förhållandena i det större område som den aktuella fastigheten ingår i och vad följderna skulle bli av en generell utbredning av avloppsanläggningar liknande den som prövas. Det krävs dock även en bedömning utifrån förhållandena i det enskilda fallet, dvs. utifrån fastighetens förutsättningar och den sökta anläggningens utformning.

De allmänna råden fyller en viktig vägledande funktion men de är inte bindande. Det är därför möjligt att göra avsteg från vissa delar av hög skyddsnivå, vilket även Havs-

och vattenmyndigheten har uppgett i sitt remissyttrande. I de allmänna råden anges vidare att vid prövningen bör den kommunala nämnden inte efterfråga sådana uppgifter från den sökande som nämnden lättare kan få från annat håll och att underlaget bör grunda sig på utförda undersökningar och vara tillräckligt detaljerat så att det går att på dess grund bedöma om avloppsanordningen i ansökan uppfyller nödvändiga krav till skydd för människors hälsa och miljön.

Krävs fosforrening motsvarande hög skyddsnivå för att inte äventyra miljö kvalitetsnormen?

Hög skyddsnivå för miljöskydd med avseende på fosfor innebär enligt de allmänna råden att avloppsanordningen kan förväntas uppnå minst 90 % reduktion av fosfor. Motsvarande för normal skyddsnivå är 70 %.

Enskilda avlopp har i VISS inte klassats som en påverkanskälla för vattenförekomsten Ängsfjärden. Mot den bakgrunden och med hänsyn till vad som i övrigt har anförts av Havs- och vattenmyndigheten finner Mark- och miljööverdomstolen inte skäl att ifrågasätta myndighetens bedömning att det inte finns skäl att kräva att anläggningen ska uppnå en fosforreduktion motsvarande den högre skyddsnivån av hänsyn till miljö kvalitetsnormen för Ängsfjärden. Därmed saknas anledning att inhämta ett yttrande från berörd vattenmyndighet enligt 22 kap. 13 miljöbalken. A.B yrkande därom ska därför avslås.

Är det miljömässigt motiverat att kräva hög skyddsnivå utifrån lokala förhållanden?

Utifrån såväl praxis som de allmänna råden och Havs- och vattenmyndighetens yttrande kan konstateras att nämndens underlag har varit alltför bristfälligt för att kunna ta ett välgrundat beslut kring skyddsnivån, särskilt mot bakgrund av att enskilda avlopp inte har klassats som påverkanskälla i VISS. Underlag för den del av bedömningen som är av mer schabloniserad karaktär och som utgår från förhållandena i området i stort får dock anses ha tillförts målet genom Havs- och vattenmyndighetens yttrande och den utredning som lagts till grund för detsamma. Myndigheten har dock varit tydlig med att man saknar den kännedom om lokala förhållanden som krävs för att göra en fullständig bedömning av vilka krav som bör ställas på anläggningen utifrån balkens allmänna hänsynsregler.

Mark- och miljööverdomstolen konstaterar att naturlig vegetation och liknande inte kan utgöra ett reningssteg i en avloppsanordning och den rening som därigenom sker saknar betydelse vid bedömningen av vilken påverkan utsläppet från avloppsanordningen kan medföra (jfr Mark- och miljööverdomstolens avgörande den 23 mars 2017 i mål nr M 5822-16). Detta är emellertid inte detsamma som att de naturliga förutsättningarna inte ska beaktas vid bedömningen av vilken skyddsnivå som anordningen behöver uppfylla. Enligt Havs- och vattenmyndighetens yttrande och myndighetens redovisning utifrån GIS-stödet kan retentionsförmågan på fastigheten antas vara relativt hög. Fosfor bryts dock inte ner över tid till skillnad från exempelvis kväve, vilket innebär att retentionen endast medför en fördröjning och utspädning innan utsläppet når recipienten. Mot bakgrund av vad som framkommit om de lokala förhållandena bedömer Mark- och miljööverdomstolen att det i detta fall är miljömässigt motiverat att ställa krav på hög skyddsnivå med avseende på fosfor. Utsläppet sker i Långalmsfjärden som är övergödd och delvis avgränsad med trånga passager som belastas av relativt många avlopp. Till detta finns uppgifter om lokala förhållanden med påverkan på växtlighet. Det står klart att den sökta anläggningen inte har en fosforrening som motsvarar den nivån. Ett sådant reningskrav kan dock endast ställas om kostnaden inte är orimlig i förhållande till miljönyttan, jfr 2 kap. 7 § miljöbalken.

Är det orimligt att kräva fosforrening motsvarande hög skyddsnivå?

Det ankommer på verksamhetsutövaren att visa att kostnaden för en åtgärd är orimligt betungande i förhållande till miljönyttan, se t.ex. prop. 1997/98:45 del 2 s. 24f.

Nämnden har under processens gång presenterat olika förslag på hur en avloppsanordning på fastigheten skulle kunna utformas för att nå hög skyddsnivå till en lägre kostnad än vad A.B kommit fram till i sina beräkningar. Nämnden har anfört att det finns produkter som effektivt reducerar fosforutsläpp och som inte kräver avsevärt mer underhåll än en traditionell infiltration, exempelvis en tät markbädd med polonitfilter. I ett e-postmeddelande från nämnden till A.B den 8 juni 2023 anges att avloppsanläggningen även kan uppfylla reningskravet genom att inkludera en enhet för s.k. kemisk fosforfällning. En sådan lösning innebär att fosfor hamnar i slamavskiljaren och transporteras i samband med den ordinarie slamtömningen. En sådan lösning är varken särskilt tekniskt krävande eller kostsam och har i

andra fall ansetts rimlig att kräva, se t.ex. Mark- och miljööverdomstolens avgörande MÖD 2016:28 och i dom den 19 juni 2019 i mål nr M 11835-18.

Sammanfattningsvis bedömer Mark- och miljööverdomstolen att det sett i ett större sammanhang är angeläget att minska fosforbelastningen på Långalmsfjärden. Det som anförts av A.B visar inte heller att det saknas möjlighet att åstadkomma en avloppsanordning på fastigheten som motsvarar hög skyddsnivå med avseende på fosfor till en rimlig kostnad. Nämnden har därför haft fog för sitt beslut att avslå ansökan. Det saknas därmed skäl att pröva om den sökta anläggningens utformning i övrigt är godtagbar, särskilt mot bakgrund av att underlaget är bristfälligt. Mark- och miljödomstolens dom ska således ändras och nämndens beslut att avslå ansökan om att inrätta avloppsanordning med ansluten vattentoalett på fastigheten A fastställas.

Domen får enligt 5 kap. 5 § lagen (2010:921) om mark- och miljödomstolar inte överklagas.

I avgörandet har deltagit hovrättsråden Lars Borg och Marianne Wikman Ahlberg, tekniska rådet Yvonne Eklund och hovrättsrådet Caroline Hedvall Klostermark, referent.

Föredragande har varit Frida Silber.

NACKA TINGSRÄTT
Mark- och miljödomstolen

DOM
2025-07-11
meddelad i
Nacka

Mål nr M 5164-24

PARTER

Klagande

A.B

Ombud: Advokat A.S

Motpart

Bygg- och miljöförvaltningen i Östhammars kommun

ÖVERKLAGAT BESLUT

Länsstyrelsen i Uppsala läns beslut den 27 maj 2024 i ärende nr 9428-2023, se bilaga 1

SAKEN

Anläggande av en avloppsanordning med ansluten vattentoalett på fastigheten A i Östhammars kommun

---

DOMSLUT

Med ändring av Länsstyrelsen i Uppsala läns beslut, undanröjer mark- och miljödomstolen Bygg- och miljöförvaltningen i Östhammars kommuns beslut den 27 november 2023, BMN-2023-1694, och återförvisar målet dit för beviljande av tillstånd.

YRKANDEN M.M.

A.B har yrkat att mark- och miljödomstolen ska meddela tillstånd till sökt avloppsanordning med ansluten vattentoalett. Till stöd för sitt överklagande har hon sammanfattningsvis anfört följande.

Avloppsvatten från vattentoaletten som renas i föreslagen anläggning med normal skyddsnivå medför inte någon olägenhet för människors hälsa eller miljö varför anläggningen får anses uppfylla kraven i miljöbalken. Vidare innebär kostnaden för att installera en anläggning med hög skyddsnivå, samt den ökade miljöbelastningen som blir följderna av ökad energi-, kemikalieanvändning och transporter, att krav på sådan rening inte kan anses rimlig i relation till den mycket begränsade miljönytta en anläggning med hög skyddsnivå kommer medföra. Ansökt anläggning uppfyller därför kraven på försiktighetsmått och kommer inte medföra en otillåten påverkan varför tillstånd ska meddelas.

Länsstyrelsen menar att en generell tillståndsgivning av anläggning som den nu aktuella skulle leda till en för stor miljöpåverkan. Som A.B förstår länsstyrelsens beslut är det större område som man lägger till grund för den bedömningen vattenförekomsten Ängsfjärden vilket motiveras av MÖD 2006:27. Det är tydligt att det är det större område som fastigheten naturligt ingår i, inte hela vattenförekomsten, som ska ligga till grund för bedömningen och det ska dessutom tas hänsyn till enskilda omständigheter i det enskilda fallet.

Det finns stöd för att det *större område* som fastigheten A ska anses ingå i är Sjöbodfjärden, d.v.s. vattenområdet som i öster avgränsas av inloppet till vasskanalen Tuppagren (drygt 1 km som leder till Ängsfjärden) och inloppet till vasskanalen till Trångsundet och vattenområdet vid Lagerlund/Klyxen och, efter ännu en vasskanal, Rackfjärden. Skillnaderna i salthalt mellan Sjöbodfjärden, vattenområdet vid Lagerlund/Klyxen och Rackfjärden är betydande. I Ängsfjärdens vattenförekomst är salthalten 4.8 i medeltal under sommaren. Detta visar att Sjöbodfjärden till den absolut största delen består av vatten från Ängsfjärden och Rackfjärden till mer än hälften av sötvatten. Att det i första hand är Rackfjärden

som påverkas av näringstillförsel framgår av mycket höga halter av totalfosfor (64 µg/L) och totalkväve (2311 µg/L), lägre koncentrationer i bassängen utanför Klyxen (41 respektive 910 µg/L) och betydligt lägre i Sjöbodfjärden (34 respektive 540 µg/L). Med stor sannolikhet påverkas Sjöbodfjärden av Rackfjärden, särskilt vid kraftig landavrinning, medan det vatten, med ursprung i Ängsfjärden, som strömmar västerut från Sjöbodfjärden, hjälper till att späda ut höga koncentrationer av näringsämnen i Rackfjärden.

För en annan avgränsning av *det större området*, t.ex. till hela Långalmafjärden, måste kommunen och länsstyrelsen visa varför en vass- och en sprängd kanal i den östra delen accepteras som avgränsning men inte en vasskanal i den västra och hur så stora skillnader i salthalt och koncentration av näringsämnen kan uppkomma. Något sådant underlag har inte presenterats i ärendet. Att med så stora skillnader i morfometri, vattenomsättning och vattenutbyte betrakta Långalmafjärden som del av vattenförekomsten Ängsfjärden är vetenskapligt svårt att motivera. Så länge Vattenmyndigheten fortsätter att använda mätningar vid Alnö sten och i Sjöbodfjärden som underlag för statusklassificering kan inte god status uppnås i Ängsfjärden. Länsstyrelsen har i sitt beslut motiverat att Sjöbodfjärden har sämre än god status och därför är känslig vilket motiverar en hög skyddsnivå. Vid en genomgång av klassificeringen av status framgår dock tydligt att Vattenmyndigheten inte gjort klassificeringen på rätt sätt varför utgångspunkten för länsstyrelsens bedömning är felaktig.

I Bäck och Bäck 2006 ges en mycket utförlig natur- och kulturgeografisk bakgrund med ett långt historiskt perspektiv. Här beskrivs hur antalet fritidshus expanderade genom att hemmansägare började sälja tomter. Detta upphörde i stort sett från slutet av 1970-talet varefter antalet fritidsfastigheter ökat mycket blygsamt. Den största förändringen skedde mellan 1955 och 1973 och avslutades således för ett halvt sekel sedan. Av den översiktsplan som antogs av Östhammars kommun 2023 framgår att man kommer att vara mycket restriktiv med att bevilja bygglov nära kustvattnet. Alla större fritidsområden är numera detaljplanelagda.

Kunskapen om hur bebyggelsen runt Långalmafjärden nyttjas är sannolikt mycket bättre än vad som är vanligt. Det beror på att alla fritidsfastigheter (~275 hushåll) är registrerade i fritidsområdenas föreningar och därför enkelt kunnat nås med enkäter. Enkäter (49 stycken) har också sänts till permanentboende och totalt erhöles 295 användbara svar. Enkäten gjordes 2004 och svarsfrekvensen var drygt 93 %.

Av undersökningen framgår att 38 familjer var åretruntboende (oftast en bra bit från det strandnära området) och 257 familjer mer eller mindre nära Långalmsfjärden (merparten närmare än 1 000 m). Medeltalet personer i varje hushåll var ~3, och i fritidshusen vistades man i medeltal ~90 dagar/år. Mindre än 8 % av fritidshusen användes mer än 6 månader/år. En tydlig årsvariation i nyttjandet av fritidshusen med fokus på sommarlovet består än idag. Såväl båt- som biltrafik ökar när skolan slutar och minskar kraftigt när den börjar för att nästan helt upphöra under vinterhalvåret.

Av fritidshusen ligger ungefär 1/3-del runt Sjöbodfjärden och de resterande runt de betydligt grundare och mindre områdena från Lagerlund och västerut. En stor del av de senare ligger minst ett par hundra meter från strandlinjen och det är tveksamt om ens något av fritidshusen har direktutsläpp till vattendrag eller till vattenområdet. I Sjöbodfjärden ligger fritidshusen i medeltal närmare vattnet, men omgivande landområde saknar i stort sett avvattnande bäckar. Bäckar som mynnar i Rackfjärden avvattnar ett förhållandevis stort landområde med bl.a. betes- och jordbruksmark. Detta är den troligaste förklaringen till de mycket höga koncentrationerna som uppmätts där tillsammans med frisättning av näringsämnen från fjärdens grunda botten.

Eftersom marken i avrinningsområdet är järn- och kalkrik fastläggs fosfor i marken varför mycket talar för att enskilda avlopp med markinfiltration ger ett försumbart bidrag. Detta stöds av den betydligt lägre koncentrationen i vattenområdet vid Lagerlund/Klyxen och den ytterligare lägre i Sjöbodfjärden. Om koncentrationen av totalfosfor och totalkväve jämförs mot salthalt (salt är konservativt och påverkas inte av biologiska processer utan speglar hur stor del havsvatten som finns i de olika

delområdena) i respektive bassäng erhålls ett nästan perfekt negativt linjärt samband som tydligt indikerar att det är förhållandena (avrinningen från land, frisättning från bottnar) i Rackfjärden som styr koncentrationerna i de olika vattenområdena. Förhållandena i Hunsaren-Östhammarsfjärden-Granfjärden är mycket likartade, där de höga koncentrationerna av näringsämnen i den sistnämnda i stort styr förhållandena i Östhammarsfjärden. Tillförsel av det sötvatten som hushållen tillför marken genom infiltration är säkerligen försumbart jämfört med tillflödet med avrinning från land.

Ovan sagda innebär att det inte skulle få någon påverkan på området om samtliga bostadshus skulle ha anläggningar med normal skyddsnivå.

Långalmafjärden, i likhet med många små inneslutna grunda kustområden med dåligt vattenutbyte, påverkas kraftigt av omvärldsfaktorer såsom avrinning från land (ex. vårflodens storlek, höstavrinning), vattenutbyte (vattenståndsförändringar skiftar stora mängder med vatten, vindförhållanden, nederbörd på vattenytan). Detta skapar mycket stora variationer såväl inom som mellan år och gör det svårt att bedöma graden av påverkan. Koncentrationerna av totalfosfor och totalkväve är oftast lägre på vintern och högre på sommaren. Det beror på frisättning av näringsämnen från sedimenten som kan vara särskilt kraftig om syresituationen vid sedimentytan blir dålig. Koncentrationen av oorganisk fosfor och kväve är däremot högst på vintern och mycket låg på sommaren.

Endast två år med mätningar med rimlig tidsupplösning har hittats. Det första året var koncentrationerna i februari mycket höga och det andra året var koncentrationerna låga. En kontroll mot salthalt visar att totalfosfor är negativt korrelerat (även totalkväve men svagare negativ korrelation) med salthalt, dvs. att koncentrationen påverkas av tillförseln av sötvatten i relation till tillförseln av havsvatten. Detta beror säkerligen på att tillförseln av sötvatten är som störst under vinter/vår och i viss mån även höst. Däremot är det inte troligt att det på något sätt påverkas av enskilda avlopp eftersom den absoluta merparten är fritidsbostäder som

främst nyttjas på sommaren.

Sedan 2004 har såväl totalfosfor som totalkväve i ytvattnet tenderat att öka i Sjöbodfjärden, med i princip samma hastighet som i Ängsfjärden. Sjöbodfjärden påverkas tydligt även av tillståndet i havsområdet utanför. Ökningen i Sjöbodfjärden är direkt beroende av ökningen i Ängsfjärden som i sin tur påverkats av öknings i egentliga Östersjön. Det är således tydligt att näringsämnessituationen i Sjöbodfjärden är orsakad och helt beroende på situationen i Ängsfjärden och Östersjön varför påverkan från enskilda avlopp runt Ängsfjärden saknar betydelse för statusen.

En bedömning av effekten av en generell tillståndsgivning i enlighet med ansökt anläggning med normal skyddsnivå kan omöjligen bli något annat än en grov uppskattning baserad på antaganden som ej är allmänt accepterade, oberoende av vem som gör den.

Runt Sjöbodfjärden finns cirka 100 fritidshus och några med permanentboende. För att beräkna skillnaden i utsläpp från en anläggning med 90 % jämfört med 70 % används schablonvärdena från Olshammar (2018)⁷ [1.7 gP/d och 13.7 gN/d, i medeltal 5 personer i varje hushåll och att varje person vistas 240 dagar/år i huset]. Med 90 % reduktion jämfört med 70 % minskar utsläppen med 0.4 kg p/år per fastighet. Mest relevant vore att jämföra tillförseln från 100 fastigheter med tillförsel från land, nederbörd och vattenutbyte men tillgång till sådana data saknas.

Under våren och försommaren ökar koncentrationen av totalfosfor och totalkväve i vattenmassan under ett par månader. I Sjöbodfjärden syns det tydligt att orsaken är frisättning från sedimenten. Fjärden har en liten djuphåla där syrebrist utvecklas vissa år. Koncentrationen av totalfosfor kan då nå extremt höga värden (800 µg/l). Sådana år tycks medföra ökade koncentrationer i ytvattnet när djup- och ytvatten blandas av vinden.

Varken Östhammars kommun eller Länsstyrelsen i Uppsala har angett något stöd för sin bedömning, annat än att man hänvisar till en dom i Mark- och miljööverdomstolen (MÖD 2006:27). Till skillnad från avgörandet från Mark- och miljööverdomstolen där domstolen har motiverat sitt beslut mot bakgrund av faktiska omständigheter, har varken kommun eller Länsstyrelse anfört sakskaäl till att enskilda avloppsanläggningar med normal skyddsnivå menligt skulle påverka vattenkvalitén i aktuellt området som är Ängsfjärden. Det är dessutom omöjligt att anläggningar med normal skyddsnivå kan bli det nya normala då Östhammars kommuns tillsyn redan medfört att många fritidshus tvingats att installera anläggningar med hög skyddsnivå.

Som redovisats är påverkan från enskilda avlopp runt Sjöbofjärden försumbar i jämförelse med påverkan från utanför liggande vattenområden som Ängsfjärden. En anläggning som uppfyller normal skyddsnivå ger, förutom under tillverkningen och installationen, inte upphov till annan miljöpåverkan än som kan hänföras till det renade avloppsvattnet och till årligen återkommande slamtömning. Driften är helt passiv, dvs. ingen el eller kemikalier behövs, inte heller regelbunden tillsyn av fackman. Allt vatten renas likvärdigt.

Beaktas markretentionen är utsläppet av fosfor från anläggningen noll och samma miljönytta som hög skyddsnivå uppnås därför.

Hög skyddsnivå kräver ett minireningsverk varför det tillkommer ytterligare miljöpåverkan vid tillverkning och installation. Ett minireningsverk behöver fällningskemikalier och el för drift. För att förhoppningsvis fungera utan avbrott behövs dessutom servicekontrakt, vilket innebär regelbundna besök av tekniker 1-2 ggr/år. Erfarenheter från närområdet visar att driftsäkerheten hos minireningsverk brister och service kan behövas oftare än så. Vid varje stillestånd uteblir reningen och utsläpp sker då orenat. Eftersom fastigheten ligger långt från de flesta återförsäljare av minireningsverk medför detta förutom kostnader för service även betydande avgasutsläpp. Vissa minireningsverk kräver dessutom vid slamtömning att trekammarbrunnen fylls med vatten för att inte riskera rubbas i sitt läge p.g.a.

grundvattnets lyftkraft. Detta kräver dyr transport av vatten som då skall tas från ett område där grundvattennivån ofta är kritiskt låg.

Det finns i sammanhanget skäl att notera vad Naturvårdsverket anför om minireningsverk i de avgörandena som Länsstyrelsens refererat till. I MÖD 2006:53 anges att *'Minireningsverk visar sig ofta inte fungera i längden, vilket är en tillsynsfråga och inte skäl till ett förbud mot anläggande i sig. Reningsverken förbrukar vidare mycket elektricitet och kan inte användas vid strömavbrott'* och *'Kemslammet från reningsverket innehåller metaller som inte kan komposteras på samma sätt som annat slam'*. I MÖD 2007:27 anges att *'En sluten tank som skall tömmas sju mil längre bort i Sveg kan knappast betraktas som en miljöanpassad avloppslösning med de utsläpp av växthusgaser, partiklar etc. som en transport genererar. Såvida de inte kan kombineras med andra liknande tömningar. Att bygga in transporter i en permanent process torde inte vara förenligt med ett hållbart perspektiv om det finns alternativ'*.

Det får anses klarlagt att installation och drift av minireningsverk medför en ökad miljöbelastning på övrig miljö jämfört med ansökt avloppsanläggning och vid bedömningen måste det göras en avvägning mellan den ökade nyttan en hög skyddsnivå ger jämfört med den ökade övriga miljöbelastningen. Om förutsättningarna i det enskilda fallet ger att den ökade miljönyttan är försumbar eller helt uteblir kan en anläggning med hög skyddsnivå inte anses krävas enligt 2 kap. 3 § miljöbalken.

Enligt 2 kap. 3 § miljöbalken ska alla som bedriver eller avser att bedriva en verksamhet eller vidta en åtgärd utföra de skyddsåtgärder, iaktta de begränsningar och vidta de försiktighetsmått i övrigt som behövs för att förebygga, hindra eller motverka att verksamheten eller åtgärden medför skada eller olägenhet för människors hälsa eller miljön. Krav på åtgärder ska vara rimliga vid en bedömning av åtgärdernas nytta och kostnad enligt 2 kap. 7 § miljöbalken.

Länsstyrelsen har anfört att det inte är en orimlig kostnad att installera och drifva en

anläggning med hög skyddsnivå jämfört med normal skyddsnivå. Länsstyrelsen har inte motiverat sitt ställningstagande med något underlag eller redovisad jämförelse utan anger endast de rättsliga utgångspunkterna utan att i någon del bemöta eller motbevisa de argument Klaganden har redovisat.

A.B beräkningar av merkostnaden för enbart fosforreningen när reningsgraden ökas från 70 till 90 % visar att jämfört med ett kommunalt reningsverk blir kostnaden för varje kilo minst 25 gånger högre jämfört med ett kommunalt reningsverk. Om hänsyn även tas till markretentionen stiger kostnaden per kilo avsevärt.

För en enskilda ligger investeringskostnaden för ansökt anläggning på cirka 75 000 kr och en anläggning med hög skyddsnivå ligger på cirka 150-200 000 kr, där det tillkommer en drifts och underhållskostnad. Med hänsyn till den mycket begränsade, om ens någon, miljönyttan med en hög skyddsnivå är det uppenbart att kravet på hög skyddsnivå inte kan anses rimligt enligt 2 kap. 7 § miljöbalken.

Nämnden har avstått från att yttra sig.

DOMSKÄL

Förutsättningar för domstolens prövning

Ansökan om nu aktuell avloppsanordning med ansluten vattentoalett på fastigheten A avser en slamavskiljare och infiltration som ska rena avloppsvatten från ett fritidshus för ett hushåll.

Frågan i målet är om nämnden har haft fog för att avslå ansökan då den ansökta anordningen inte uppfyller kravet på hög skyddsnivå för miljöskydd. Nämnden har som skäl för de angivna reduktionskraven angett att hög skyddsnivå avseende miljöskydd ska ställas på den aktuella platsen på grund av närheten till Långalmsfjärden, som är den del av Ängsfjärden, vilken är klassad till måttlig ekologisk status.

A.B har invänt att bedömningen av anläggningens påverkan i stället ska göras mot Sjöbofjärden och att näringssituationen i Sjöbofjärden är direkt relaterad till Ängsfjärden och utanförliggande Östersjön. Hon har framhållit att redovisat underlag visar att utsläpp från enskilda avlopp i Sjöbofjärden saknar betydelse för näringsbelastningen, oavsett om det är frågan om normal eller hög skyddsnivå. Hon har vidare anfört att utsläppet av fosfor från anläggningen är i stort sett noll och att det saknas grund för att ställa krav på kväverening i den ansökta anläggningen eftersom recipienten inte är klassad som kvävekänslig och det kommunala reningsverket inte har krav på kväverening. En hög skyddsnivå har en mycket begränsad nytta och kostnaden för en sådan är inte rimlig.

Mark- och miljödomstolens prövning

Tillämpliga bestämmelser framgår av länsstyrelsens beslut.

Mark- och miljödomstolen konstaterar följande. Enligt Havs- och vattenmyndighetens allmänna råd om små avloppsanordningar för hushållsspillvatten (HVMFS 2016:17) gäller att nämnden i varje enskilt fall bör relatera skyddsåtgärder beträffande hälso- och miljöskydd för den enskilda anordningen till en normal eller hög skyddsnivå. Bedömningen av vilken skyddsnivå som behövs bör göras utifrån naturgivna och andra förutsättningar för området i fråga. I de allmänna råden anges vissa kriterier, som ifall ett eller flera är uppfyllda, bör föranleda att hög skyddsnivå ska gälla.

Av praxis framgår att en mer schabloniserad bedömning av vilken skyddsnivå som ska gälla för fastigheter inom ett visst område kan göras under förutsättning att det finns en tillförlitlig beräkningsmodell att utgå ifrån (se MÖD 2016:28). Någon beräkningsmodell har inte använts i det nu aktuella fallet.

Vid prövningen av en enskild avloppsanläggning ska hänsyn tas till förhållandena i det större område inom vilket den aktuella fastigheten ingår och beaktas vad följden skulle bli av en generell utbredning av avloppsanläggningar liknande den som prövas (se MÖD 2016:28 och där angiven praxis). Det fråntar dock inte

myndigheten skyldigheten att göra en individuell bedömning av påverkan från den aktuella anläggningen. Det ska alltid göras en individuell bedömning av påverkan från den aktuella anläggningen och dess förutsättningar på den aktuella platsen.

I de ovan nämnda allmänna råden finns viss vägledning kring vilka avvägningar som bör göras i det enskilda fallet. Där anges att man vid rimlighetsavvägningen enligt 2 kap. 7 § miljöbalken avseende krav på försiktighetsmått enligt 2 kap. 3 §, bl.a. bör beakta utsläppets mängd och sammansättning i förhållande till omgivningens känslighet. Vid bedömningen av om krav på kvävereduktion ska ställas bör bl.a. beaktas om de kommunala reningsverken i området saknar eller har särskilda krav på kvävereduktion.

Det berörda vattenområdet omfattas inte i dag av krav på kväverening enligt Naturvårdsverkets föreskrifter om rening och kontroll av utsläpp av avloppsvatten från tätbebyggelse 2016:6, där generella krav ställs på kväverening enbart för anläggningar större än 10 000 personekvivalenter och om utsläpp sker till havs- och kustområden från norska gränsen till Norrtälje kommun.

Av allmänt tillgänglig information i Vatteninformationssystemet Sverige (VISS) framgår att Långmalmafjärden ingår i vattenförekomsten Ängsfjärden som i dag har klassningen måttlig ekologisk status. Miljökvalitetsnormen är att uppnå god ekologisk status till år 2039. Som motivering till tidsfristen anges i VISS *"På grund av påverkan från omgivande vatten uppnås ej god status avseende näringsämnen och/eller biologiska kvalitetsfaktorer kopplat till övergödning. Vattenförekomsten är därmed beroende av statusförbättringar kopplat till omgivande kustvattenförekomster. Statusen i Sveriges kustvatten är dessutom beroende av att internationella överenskommelser följs avseende en minskad näringsbelastningen till haven. Vattenförekomsten har därför undantag med tidsfrist till 2039 på grund av naturliga förhållanden"* Vidare anges: *"Kvalitetsfaktorn Näringsämnen visar på risk att kvalitetskraven inte nås till målår för nuvarande vattenförvaltningscykel för vattenförekomsten och påverkan bedöms vara betydande. I dagsläget finns inga åtgärder som reparerar påverkan. Därför är de åtgärder som behöver genomföras*

främst förebyggande för att motverka försämring i vattenmiljön. Tidsfrist till 2027 fastställs med skälet inte tekniskt möjligt eftersom förebyggande åtgärder för att betydande påverkan ännu inte genomförts i anslutning till vattenförekomsten och eftersom föreslagna åtgärder bedöms få effekt till 2053”.

Ovanstående ger stöd för det som klaganden har anfört om att påverkan från de enskilda avloppen i området är liten även i ett större sammanhang.

Nämnden och länsstyrelsen har till stöd för att den högre nivån ska gälla hänvisat till fastighetens och anläggningens närhet till Långalmsfjärden. I sammanhanget konstaterar domstolen att den planerade infiltrationen är placerad på ett avstånd om 120 meter från fjärden. Av handlingarna i målet framgår att utsläppet (infiltration i mark) kommer att ske i början av ett skogsområde där marken först är bevuxen med tät skog med kraftig undervegetation, varefter följer en snår- och gräsbevuxen lövskogsridå före en strandäng och efter 120 m ett tätt vassbälte. Två provgropar som grävts på den plats där infiltrationen planeras visar att marken under matjordslagern består av sand. Mellan infiltrationsanläggningen och vattnet ligger en bergsrygg som förhindrar att det infiltrerade vattnet tar närmaste vägen till ytvattenförekomsten, vilket är anledningen till att placera infiltrationsanläggningen där. Domstolen bedömer att anläggningens bidrag till påverkan på Långalmsfjärden med beaktande av detta bör vara i det närmaste obefintligt på grund av retention.

Enligt klagandens beräkningar skulle en 90 % kvävereduktion jämfört med en reduktion om 70 % innebära att mängden fosfor från infiltrationsanläggningen skulle minska med cirka 400 gram fosfor per år. Domstolen bedömer sammantaget att det inte är miljömässigt motiverat att ställa krav på motsvarande hög skyddsnivå i detta fall. Det gäller särskilt kravet på 50 % kväve, men också kravet om 90 % fosforreduktion. Det kan noteras att aktuella reningsverk i området inte har krav på kväverening. Domstolen konstaterar vidare att kostnaderna det medför att åstadkomma en fosforreduktion om 90 % stället för 70 % kan beräknas vara väsentligt högre jämfört med en anläggning med normal skyddsnivå. Domstolen bedömer att ett krav på hög skyddsnivå, med tillämpning av 2 kap. 7 § miljöbalken,

även skulle vara orimligt kostnadskrävande i förhållande till den aktuella avloppsanläggningens påverkan på vattenkvaliteten/miljönyttan.

Eftersom det saknas skäl att ställa krav på hög skyddsnivå finner mark- och miljödomstolen att nämnden inte har haft fog för sitt beslut att avslå ansökan. Med ändring av länsstyrelsens beslut ska därför nämndens beslut undanröjas och målet återförvisas till nämnden för beviljande av tillstånd och föreskrivande av de försiktighetsmått som behövs för den ansökta avloppsanläggningen (med normal skyddsnivå).

HUR MAN ÖVERKLAGAR, se [bilaga 2](#) (MMD-02)

Överklagande senast den 1 augusti 2025.

Åsa Marklund Andersson

Ulrika Haapaniemi

I domstolens avgörande har deltagit chefsrådmannen Åsa Marklund Andersson, ordförande, och tekniska rådet Ulrika Haapaniemi. Föredragande har varit Sebastian Randahl Widmark.